

ביאורים

לאחר שהרמב"ם הסביר לנו את מהותה של התשובה ואת דרכי הכפרה על החטאים, הוא מבאר את משמעות מעשיו של האדם. כל מעשה שאנו עושים הוא בעל חשיבות מכרעת לגבי המשך חיינו והעולם כולו. לכן התשובה, המאפשרת תיקון לכל העברות, משמעותית כל כך. הרמב"ם הקדים תרופה למכה, וביאר את מהותה וגדריה של התשובה כדי שהלומד יידע מה לעשות במקרים שיפורטו בפרק זה.

בראש הפרק הרמב"ם פותח בהכרזה. לכל אחד מבני האדם יש זכויות ועונות. יכולים להימצא יחידים ללא עוון, כמו שהגמרא מספרת על אותם שמתו רק בגלל חטא אדם הראשון ולא בגלל חטאיהם [שבת נה ב], אבל בדרך כלל, לכל אחד יש מאזן של זכויות ועונות.

הרמב"ם מחדש שלא רק לאדם הפרטי יש מאזן שעליו הוא נידון אלא גם לכל מדינה ואף לעולם כולו יש דין. מתי נעשה הדין של כל מדינה ושל כל העולם? דין זה נעשה כאשר ישנו זמן מיוחד בו הקב"ה צריך לשקול אם יש זכות לאדם או למדינה או לעולם להמשיך להתקיים. כאשר אדם מוטל על ערש דווי ומפרפר בין חיים למוות, נעשה דין בשמים ובו דנים אם להעניק לו חיים או לתת לו למוות. לפי המאזן של חייו, דהיינו לפי הכיוון הכללי הרוחני שבו הוא צעד, הקב"ה דן אם ראוי לתת לו להמשיך לחיות כדי להמשיך להופיע את דבר ה' בעולם או שמא צריך להפסיק את חייו, מכיוון שאינו הולך בדרך הנכונה. וכן כל מדינה, בזמן צרה או מלחמה, הקב"ה דן האם ראוי לה להינצל מחרב הכובש או לא. במקרה זה המדינה יכולה להיחרב אך יחידים שבה, שהם צדיקים, יכולים להינצל ולברוח למדינה אחרת. וכן בנוגע לעולם כולו, כאשר נעשים מעשים נוראיים, כמו בתקופת דור המבול, הקב"ה דן מחדש את העולם כולו. אם רבו העונות העולם נידון לכליה חלילה, אך הצדיקים יינצלו ויימלטו מהכיליון.

הרחבות

• צדיקים נחתמים לחיים

מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ. רבים מקשים על הרמב"ם כיצד הוא קובע כי הרשעים מתים מייד, והלא אנו רואים שרשעים חיים (עיין בראב"ד במקום).

על כך כתבו התוספות: "דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העולם הבא" (תוספות מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב ד"ה "ונחתמין"). ועיין עוד בכסף משנה, לחם משנה ו"עקידת יצחק" שער סז).

• מתן שחרן של מצוות

וְאִין שׁוֹקְלִין אֱלָא בְּדַעְתּוֹ שְׁלָא דַּעוֹת. המקור לכך שאיננו יכולים לחשב את שחר המצווה נמצא במשנה במסכת אבות: "הוה זהיר במצווה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שחרן של מצוות" (פרק ב משנה א). על כך מסביר שם הרמב"ם שאמנם את מתן שחרן של מצוות "לא תעשה" אנו יכולים לדעת לפי דרגת חומרת העונש עליהן, אך במצוות "עשה" - לא נתבאר שחר כל אחת מהן מהו אצל ה', עד שנדע מה מהן יותר חשוב ומהו למטה מזה, אלא ציוה לעשות מעשה פלוני ופלוני, ולא ייודע שחר איזה משניהם יותר גדול אצל ה', ולפיכך ראוי להשתדל בכלן, ומשום כך "אם הזדמן לך מעשה מצווה, אל תעבור ממנו ותניחנו כדי לעשות מצווה אחרת". וזאת אנו למדים מכך שהתורה העלימה מאיתנו את מתן שחרן של מצוות אלו.

אלא שבהמשך דברי המשנה שם: "הוהי מחשב הפסד מצווה כנגד שכרה", מפרש הרמב"ם פירוש מקורי שלמרות הכתוב לעיל יש לנו יכולת לשער את שחר המצוות, וזאת על פי כלל שמייסד שם "שכל מצוות עשה שתמצא שחייב בעברה עליה חיוב גדול - תדע שבקיומה גם כן שחר גדול".

שאלות לדין

- מה אפשר ללמוד מהקביעה של הרמב"ם ש"לכל אחד ואחד מבני אדם יש זכויות ועונות"?
- לאור דברי הרמב"ם שיש זכות גדולה שנשקלת כנגד כמה עונות, האם ניתן לומר ולהחליט מי רשע ומי צדיק?

לעילוי נשמת יהונתן בן יהודה ז"ל

פרק שלישי

מאזן הזכויות והחלק לעולם הבא

א כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכוּיֹת וְעוֹנוֹת: מִי שֶׁזְּכִיּוֹתָיו יִתְרוֹת עַל עוֹנוֹתָיו - צְדִיק בִּינוֹי רִשְׁעִי

צְדִיק; וּמִי שֶׁעוֹנוֹתָיו יִתְרוֹת עַל זְכוּיֹתָיו - רִשְׁעִי; מְחַצֵּה לְמַחְצֵה - בִּינוֹי.

א וְכֵן הַמְּדִינָה: אִם הִיוּ זְכוּיֹת פֶּלַי יוֹשְׁבֵיהָ מְרֻבּוֹת עַל עוֹנוֹתֵיהֶם - הָרִי זֹאת צְדָקָת; וְאִם הִיוּ עוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין - הָרִי זֹאת רִשְׁעָה. וְכֵן פֶּלַי הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.

ב אָדָם שֶׁעוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכוּיֹתָיו - מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ, שְׁנֵאמַר: "עַל רֹב עֲוֹנָה" (ירמיה ל"ד; שם ל"ט; הושע ט"ז). וְכֵן מְדִינָה שֶׁעוֹנוֹתֶיהָ מְרֻבִּין - מִיָּד הִיא אוֹבְדָת, שְׁנֵאמַר: "זַעֲקַת סָדָם וְעַמָּהּ כִּי רַבָּה" (בראשית י"ח). וְכֵן פֶּלַי הָעוֹלָם כֻּלּוֹ: אִם הִיוּ עוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין - מִיָּד הֵן נִשְׁחָתִין, שְׁנֵאמַר: "וַיִּרְא יי כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם" (שם ו"ה).

ב וְשִׁקוּל זֶה אֵינוֹ לְפִי מִנְּנֵן הַזְּכוּיֹת וְהָעוֹנוֹת אֱלָא לְפִי גְדֻלָּתָן: יֵשׁ זְכוּת שֶׁהִיא כְּנֶגֶד כְּמָה עוֹנוֹת, שְׁנֵאמַר: "עַתָּה נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב" (מלכים א' י"ד, י"ג), וְיֵשׁ עוֹן שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כְּמָה זְכוּיֹת, שְׁנֵאמַר: "וְחוֹטָא אֶחָד יֵאבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה" (קהלת ט"ח). וְאִין שׁוֹקְלִין אֱלָא בְּדַעְתּוֹ שְׁלָא דַּעוֹת, וְהוּא הַיָּדְעֵה הַיָּאָה עוֹרְכִין הַזְּכוּיֹת כְּנֶגֶד הָעוֹנוֹת.

ג כָּל מִי שֶׁנֶּחֱמַס עַל הַמְּצוּוֹת שֶׁעָשָׂה, וְתִהְיֶה עַל הַזְּכוּיֹת, וְאָמַר בְּלִבּוֹ 'וְמָה הוֹעֵלְתִי בַעֲשִׂיתָן? אוֹלַי לֹא עָשִׂיתִי אוֹתָן!' - הָרִי זֶה אֶבֶד אֶת כָּלְךָ, וְאִין מְזַכְּרִין לוֹ שֶׁם זְכוּת בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר: "צְדָקַת הַצְּדִיק לֹא תִצְלָנוּ בְּיוֹם רִשְׁעוֹ" (יחזקאל ל"ב, ו'שם; פשט) - אִין זֶה אֱלָא בְּתוֹהָה עַל הָרִאשׁוֹנוֹת.

ג כְּשֶׁם שֶׁשׁוֹקְלִין עוֹנוֹת אָדָם וְזְכוּיֹתָיו בְּשַׁעַת מִיתָתוֹ, כֹּף בְּכָל שְׁנָה וְשְׁנָה שׁוֹקְלִין עוֹנוֹת פֶּלַי אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָעוֹלָם עִם זְכוּיֹתָיו בְּיוֹם טוֹב שֶׁלְרָאשׁ הַשְּׁנָה. מִי שֶׁנִּמְצָא צְדִיק - נִחְתָּם לְחַיִּים; וּמִי שֶׁנִּמְצָא רִשְׁעִי - נִחְתָּם לְמִיתָה. וְהַבִּינוּי - תּוֹלִין לוֹ עַד יוֹם הַפְּפוּרִים: אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה - נִחְתָּם לְחַיִּים; וְאִם לֹא - נִחְתָּם לְמִיתָה.

זְכוּיֹת פֶּלַי יוֹשְׁבֵיהָ - אפילו רובם רשעים, אך יש בעיר מעט צדיקים שזכויותיהם רבות, הן מטות את דינה לכף זכות. **מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ** - נגזר דינו למוות ונחשב מת, ואף על פי שהוא אוכל ומרגיש (ראה סה"מ ל"ח; מו"נ א, מב), כעין "אותה הנפש שפרשה מן הגוף בעולם הזה" (להלן ח.ב. וראה ביאורו שם). **מִיָּד הִיא אוֹבְדָת** - העיר נידונה להיחרב כסדום ועמורה, ותושביה הצדיקים ניצולים (ק). **מִיָּד הֵן נִשְׁחָתִין** - האנשים הרשעים שבעולם, אך העולם עצמו נשאר קיים, כמו במבול (ק). **שְׁנֵאמַר** - בדברי אחיה הנביא אודות אביה, בנו של ירבעם המלך: "וְסָפְדוּ לוֹ כֹּל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אוֹתוֹ כִּי זֶה לְבִדּוֹ יָבֵא לְיִרְבְּעָם אֶל קָבְרוֹ, יַעֲן נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יִרְבְּעָם". ולעולם אין המצוות נמחקות בגלל העברות, ואין העברות נמחקות בגלל המצוות (פח"מ אבות ד, כח; איגרת השמד, חלק א). **תְּהָה** - התחרט. **אוֹלַי** - הלוואי. **שְׁנֵאמַר** - "אָמַר אֶל בְּנֵי עַמָּה צְדָקַת הַצְּדִיק לֹא תִצְלָנוּ בְּיוֹם פְּשָׁעוֹ וְרִשְׁעָתוֹ הָרִשְׁעִי לֹא יִקְשָׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מִרְשָׁעוֹ". והעברות נמחקות רק בגלל תשובה, והמצוות נמחקות רק כשהאדם מתחרט עליהן. **נִחְתָּם לְחַיִּים וְכוּ'** - וכן נידון האדם לבריאיות ולמחלה וכדומה (פח"מ ר"ה א, ב). **וְאִם לֹא נִחְתָּם לְמִיתָה** - מפני שנוסף לו עוון על שלא חזר בתשובה (לח"מ).